

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

УДК 378.124

Ф.Г. ДЕМЧЕНКО,
*аспірант кафедри педагогіки та психології
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

ЩОДО СУТНОСТІ ФЕНОМЕНІВ «ПОТЕНЦІАЛ», «ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ», «ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИКЛАДАЧА»

У статті на підставі аналізу сучасних досліджень розкрито сутність понять «потенціал», «творчий потенціал», «творчий потенціал викладача».

Акцентовано увагу на творчості як активній діяльності педагога, яка спрямована на пошук більш досконалих шляхів навчально-виховної роботи, успішне вирішення педагогічних проблем і підвищення якості навчання і виховання студентів; розкрито якості творчої особистості педагога.

Ключові слова: потенціал, творчий потенціал, творчий потенціал викладача.

Постановка проблеми. Глобальні перетворення в системі вищої освіти України, інтеграція її зі світовим освітнім простором актуалізували проблему розвитку творчо-педагогічного потенціалу особистості викладача вишу, про що зазначено в державних документах (Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту»). Відповідно до цього виникає необхідність внесення кардинальних змін до процесу професійної підготовки майбутніх викладачів вишу, який має бути спрямований на розв'язання проблем нового століття, розвиток ключових компетенцій особистості, формування в неї нової культури, нових способів мислення та діяльності, творчого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукової літератури показує, що проблема творчості, формування творчого потенціалу привертала увагу філософів і соціологів (В. Біблер, М. Данилов, М. Каган, К. Кедров, О. Коршунов, Л. Сохань, С. Степанов, В. Тихонович та ін.), психологів (Д. Богоявленська, Л. Виготський, В. Давидов, О. Леонтьєв, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн та ін.), педагогів (В. Андреев, М. Данилов, Н. Кичук, М. Махмутов, Н. Половнікова, С. Сисоева, М. Скаткін, Г. Щукіна та ін.).

Різноманітні аспекти сутності й структури творчого потенціалу особистості подані в працях Т. Браже, С. Евінсона, М. Кагана, М. Колосової, Ю. Кулюткина, А. Мартинюка, В. Моляко, В. Овчинникова, Г. Пихтовникова, В. Риндак, А. Санникової, А. Тряпичіної та ін.

Т. Градусова, Т. Саламатова, І. Шаршов визначили умови становлення й актуалізації творчого потенціалу особистості майбутнього фахівця; С. Лесникова, О. Степанова, І. Томилова, Т. Торгашина, Л. Устинова виявили засоби його розвитку в системі середньої та вищої освіти; В. Андреев, Д. Вількеєв, Г. Коджаспірова, І. Лернер, М. Махмутов, П. Підкасистий, Н. Посталюк, В. Ситаров, В. Сластьонін та ін. дослідили проблеми творчого саморозвитку студентів педагогічних вишів, стимулювання їх творчого мислення й стилю діяльності.

Разом з тим проблема розвитку творчого потенціалу майбутніх викладачів вишу поки залишається висвітленою частково і потребує посиленої уваги.

Формулювання мети. Мета статті полягає в розкритті сутності понять «потенціал», «творчий потенціал», «творчий потенціал викладача».

Виклад основного матеріалу. Перш за все зазначимо, що в освітньому просторі дедалі більшого значення набуває потенціал особистості, її здібності, обдарування і якості. Нове століття визначають століттям інтелектуальної творчості, тому в сучасному науковому дискурсі на перший план виходить творчий потенціал працівника – його професіоналізм, ерудиція, вміння творити, креативність мислення. Саме він є запорукою успіху професійної діяльності фахівця.

Зупинимо свою увагу на поняттях «потенціал», «творчість».

Потенціал (від лат. *potentia* – сила) – запаси, витоки, джерела, які є в наявності, а також засоби, які можуть бути мобілізовані, задіяні, використані для досягнення поставленої мети і вирішення певної проблеми [1, с. 270]; сукупність засобів, можливостей у певній галузі тощо. Таке визначення потенціалу дає можливість охарактеризувати потенційну людину як здатну до дії.

Л. Орбан-Лембрик розглядає потенціал, маючи на увазі як психофізіологічні особливості особистості, інтелектуальні можливості, соціальний статус, природні задатки, здібності, так і культурну, креативну, моральну, комунікативну складові [8]. Отже, потенціал є можливістю, здатністю людини до дії, досягнення поставленої мети.

Говорячи про творчість, звернемося до його тлумачення у словниках. Словник В. Даля [3] визначає творчість як створення, сотворіння, творення, як властивість діяльності. У С. Ожегова творчість представлена як діяльність людини, спрямована на створення культурних, духовних або матеріальних цінностей [9].

Педагогічна діяльність – процес постійної творчості. Проте, на відміну від творчості в інших сферах (наука, техніка, мистецтво), творчість педагога не має на меті створення соціально цінного нового, оригінального, оскільки її продуктом завжди залишається розвиток особистості.

Як найважливіша категорія педагогічної науки творчість розглядається як активна діяльність педагога, спрямована на пошук більш досконалих шляхів навчально-виховної роботи, успішне вирішення педагогічних проблем і підвищення якості навчання і виховання студентів. Зрозуміло, що в стані творчого пошуку педагог нічого не приймає на віру, а все перевіряє, досліджує і на основі досягнутого пропонує власний варіант, постійно удосконалює свою педагогічну майстерність, яка є результатом успішного розвитку педагогічної творчості.

У педагогічному словнику творчість визначається як вироблення і втілення вчителем у постійно мінливих умовах навчально-виховного процесу, під час спілкування з дітьми оптимальних і нестандартних педагогічних рішень. Педагогічна творчість характеризує наявність у педагога глибоких і всебічних знань та їх критичну переробку і осмислення; здатність до імпровізації, що базується на знаннях та інтуїції; вміння бачити «розмаїття варіантів» [5]. Вона визначається як цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога в освітньому просторі. Особливістю педагогічної творчості, за твердженням С. Сисоєвої, є те, що педагог реалізує свої особистісні і професійні творчі потенції засобом творення особистості дитини, а розвиток його творчого потенціалу зумовлений розвитком творчого потенціалу вихованця [10, с. 365].

На підставі аналізу психолого-педагогічних досліджень Л. Вознюк виокремила базові якості творчої особистості педагога:

1. Позитивне уявлення про себе (адекватна оцінка), бажання пізнати себе; творчий інтерес, допитливість; потяг до пошуку нової інформації, фактів; мотивація досягнення.

2. Сміливість, готовність до ризику, самостійність, ініціативність, упевненість у своїх силах та здібностях, цілеспрямованість, наполегливість, уміння довести почату справу до кінця, працелюбність, емоційна активність.

3. Проблемне бачення, здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей, здатність до дослідницької діяльності, розвинута уява, фантазія, здатність до виявлення протиріч, здатність до подолання інерції мислення, уміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію, здатність до міжособистісного спілкування.

4. Альтернативність мислення, дивергентність мислення, точність мислення, готовність пам'яті, асоціативність пам'яті цілісність синтетичність, свіжість, самостійність сприйняття, пошуково-перетворюючий стиль мислення [2].

Педагогічна творчість обумовлена творчим потенціалом особистості, який формується на основі накопиченого викладачем соціального досвіду, психолого-педагогічних і предметних знань, нових ідей, умінь і навичок, що дозволяють знаходити і застосовувати оригінальні рішення, новаторські форми і методи і тим самим удосконалювати виконання своїх професійних функцій. З іншого боку, досвід переконує, що творчість приходить тільки тоді і тільки до тих, для кого характерне ціннісне ставлення до праці, хто прагне до підвищення професійної кваліфікації, поповнення знань і вивчення досвіду як окремих педагогів, так і цілих педагогічних колективів.

Щодо конструкту «творчий потенціал» (англ. creative potential), то його визначають як: інтегративну якість, що відображає наявність можливості до розвитку творчої активності, пізнавальної самостійності і креативності [6, с. 129]; складну динамічну особистісну структуру, що визначає готовність, потреби і можливість людини до творчої самореалізації і самовдосконалення [7]; здатність людини до перетворень у будь-якій із соціальних форм життєдіяльності [10]; динамічний стан рефлексивного ставлення педагога до себе як самокреативної особистості і своєї поведінки у професійній діяльності відповідно до осмислення педагогічних цінностей та взаємодії з іншим [4].

Поняття творчого потенціалу характеризує сукупність фундаментальних властивостей особистості, які інтегруються в її можливість, та відображає вроджені нахили та задатки здібностей людини до того чи іншого виду творчості, які проявляються за сприятливих соціальних умов. Творчий потенціал виступає в цілому як інтегративна властивість особистості, передумова і результат творчої діяльності, що визначає спрямованість, готовність і здатність особистості до самореалізації; сукупність особистісних здібностей, природних і соціальних сил людини; характеризується здатністю людини до саморозвитку, створення нового не тільки в навколишньому світі, а й у самій собі. Він тісно пов'язаний з креативністю, яка виявляється в спрямованості на пізнавальний процес; здатності породжувати нові ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення і поведінки, швидко й гнучко мислити; виявляти оригінальність, ініціативність, нестандартність, толерантність тощо.

На нашу думку, творчий потенціал особистості є сукупністю нереалізованих, наявних у людини якостей і здібностей, які визначають нові шляхи творчості, незвичне бачення ситуацій, оригінальне вирішення проблем. Як динамічна структура особистості творчий потенціал включає комплекс творчих задатків, які проявляються і розвиваються у творчій діяльності, комплекс психічних новоутворень особистості протягом життя; базується на уявленні і фантазії, багатстві інтуїтивних процесів, емоційній різноманітності й емпатичних почуттях, без яких творча діяльність неможлива.

Формування і ступінь реалізації цієї здатності визначаються зовнішніми і внутрішніми чинниками, оптимальним їх поєднанням і узгодженістю в життєдіяльності особистості. На процес формування і реалізації творчого потенціалу особистості впливають перш за все такі особистісні підструктури, як природні передумови (загальна обдарованість, задатки); досвід (знання, уміння, навички); характерологічні особливості (самостійність, ініціативність, вольові якості тощо); мотивація (цілепокладання, самопрограмування, саморегуляція).

Висновок. Підсумовуючи, зазначимо, становлення висококваліфікованого творчого викладача вищої школи, вироблення в нього вмінь і бажання самостійно працювати над собою, віддавати свій розум і серце студентам є одним з найважливіших завдань сучасної педагогічної освіти. Основи творчого потенціалу викладача формуються, закладаються в процесі професійної підготовки і в подальшому розвиваються в його професійній діяльності. Тому становлення творчої особистості багате в чому залежить від навчального закладу, від того, наскільки організація освітнього процесу сприяє реалізації творчого потенціалу студентів. Творчий потенціал «запускає» механізм саморозвитку творчої особистості.

Подальший науковий пошук передбачає здійснення цілеспрямованого впливу на розвиток творчо-педагогічного потенціалу майбутніх викладачів вишу у процесі магістерської підготовки.

Список використаних джерел

1. Большая советская энциклопедия / под. ред. Б.А. Введенского, редкол.: Н.Н. Аничков [и др.]. – 2-е изд. – М.: Большая советская энциклопедия, Т. 42: Татары-Топрик. – 1956. – 669 с.

2. Вознюк Л.В. Педагогіка творчості у контексті розвитку сучасної освіти [Електронний ресурс] / Л.В. Вознюк. – Режим доступу: <http://www.doippo.dp.ua/>
3. Даль В.И. Толковый словарь русского языка. Современная версия / В.И. Даль. – М.: ЭКСМО-Пресс, ЭКСМО-МАРКЕТ, 2000. – 736 с.
4. Исаева Л.А. Изучение уровней развития творческой активности студентов в процессе педагогической практики / Л.А. Исаева // Профессиональная направленность музыкального образования: сб. тр. – Саратов, – 1980. – С. 26–30.
5. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь: для студентов высших и средних педагогических учебных заведений: 2-е изд., стер. / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспирова – М.: Академия. – 2005. – 176 с.
6. Щеглова С.Н. Формирование творческого потенциала студентов педагогических специальностей вуза при изучении математических дисциплин / С.Н. Щеглова // Проблемы совершенствования математической подготовки в школе и ВУЗе. Вып. 10 (юбилейный). – М.: Прометей, МПГУ, 2005. – С. 129–134.
7. Мартишина Н.В. К вопросу о становлении и развитии творческого потенциала педагога [Электронный ресурс] / Н.В. Мартишина. Письма в Emissia. Offline. – Режим доступа: <http://www.emissia.org/offline/2006/1109.htm>
8. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління. / Л.Е. Орбан-Лембрик. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 696 с.
9. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – Изд. 16-е, испр. – М.: Русский язык, 1984. – 797 с.
10. Сисоева С.О. Теоретичні і методичні основи підготовки вчителя до формування творчої особистості учня: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Сисоева Світлана Олександрівна; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 1997. – 428 с.

References

1. Vvedenskii B.A. (Eds.). (1956). *Bolshaia sovetskaia entsiklopediia. 2-e izd.* [Great Soviet Encyclopedia. 2nd ed.]. Moscow, Bolshaia sovetskaia entsiklopediia Publ., vol. 42, 669 p. (In Russian).
2. Vozniuk, L.V. *Pedahohika tvorchosti u konteksti rozvytku suchasnoi osvity* [Pedagogy of creativity in the context of the development of modern education]. Access mode: <http://www.doippo.dp.ua/> (In Ukrainian).
3. Dal, V.I. (2000). *Tolkovyi slovar russkoho yazyka. Sovremennaia versiiia* [Explanatory dictionary of the Russian language. Current version]. Moscow, EKSMO-Press Publ., EKSMO-MARKET Publ., 736 p. (In Russian).
4. Isaeva, L.A. (1980). *Izuchenie urovnei razvitiia tvorcheskoi aktivnosti studentov v protsesse pedahohicheskoi praktiki* [Studying the levels of development of creative activity of students in the process of pedagogical practice]. *Professionalnaia napravlenost muzykalnoho obrazovaniia* [Professional orientation of music education]. Saratov, pp. 26-30 (In Russian).
5. Kodzhaspirova, H.M. & Kodzhaspirova, A.Yu. (2005). *Pedahohicheskii slovar. 2-e izd., ster.* [Pedagogical dictionary. 2nd ed., ster.]. Moscow, Akademiia Publ., 176 p. (In Russian).
6. Shcheglova, S.N. (2005). *Formirovanie tvorcheskoho potentsiala studentov pedahohicheskikh spetsialnostei vuza pri izuchenii matematicheskikh distsiplin* [Formation of the creative potential of students of pedagogical specialties of the university in the study of mathematical disciplines]. *Problemy sovershenstvovaniia matematicheskoi podhotovki v shkole i VUZe* [Problems of improving mathematical training in school and university]. Moscow, Prometei Publ., MPHU Publ., issue 10, pp. 129-134 (In Russian).
7. Martishina, N.V. *K voprosu o stanovlenii i razvitii tvorcheskoho potentsiala pedahoha* [To the question of the formation and development of the teacher's creative potential]. *Pisma v Emissia. Offline* [Letters to Emissia. Offline]. Access mode: <http://www.emissia.org/offline/2006/1109.htm> (In Russian).
8. Orban-Lembrik, L.E. (2001). *Psykhohohiia upravlinnia* [Psychology of management]. Ivano-Frankivsk, Plai Publ., 696 p. (In Ukrainian).
9. Ozhegov, S.I. (1984). *Slovar russkoho yazyka. Izd. 16-e, ispr.* [Dictionary of Russian. Ed. 16th, corr.]. Moscow, Russkii yazyk Publ., 797 p. (In Russian).

10. Sysoeva, S.O. (1997). *Teoretychni i metodychni osnovy pidhotovky vchytelia do formuvannia tvorchoi osobystosti uchnia. Dys. d-ra ped. nauk* [Theoretical and methodological principles of teacher training for the formation of a student's creative personality. Doc. ped. sci. diss.]. Kyiv, 428 p. (In Ukrainian).

В статье на основании анализа современных исследований раскрыты сущность понятий «потенциал», «творческий потенциал», «творческий потенциал преподавателя».

Акцентируется внимание на творчестве как активной деятельности педагога, направленной на поиск более совершенных путей учебно-воспитательной работы, успешное решение педагогических проблем и повышения качества обучения и воспитания студентов; раскрыто качества личности педагога.

Ключевые слова: потенциал, творческий потенциал, творческий потенциал преподавателя.

In the article, based on the analysis of modern studies, the essence of the concepts of «potential», «creative potential», «creative potential of the teacher» is revealed.

The emphasis is on creativity as an active activity of the teacher, which is aimed at finding more advanced ways of educational work, successful solving of pedagogical problems and improving the quality of education and upbringing of students. The qualities of the creative personality of the teacher are also disclosed.

Key words: potential, creative potential, creative potential of the teacher.

Одержано 7.11.2017.